

VERSES REGÉNYBŐL VERSES MESEREGÉNY: TÚL A MASZAT-HEGYEN ÉS A CSÜCSÖK

KAPUSI ANGÉLA

A 19. század közepén a magyar irodalomban a nemzeti identitást kifejező eposz szerepét lassan felváltotta a regény, és e folyamat részeként megjelent egy új műfaj, a *verses regény*. Megszületésének oka nemcsak a műfaji rendszerkényszer volt – azaz a nemzeti identitást reprezentáló műfaj szabályrendszerének és a műfajok kategóriájának a rögzítése –, hanem erőteljesen hatottak a verses regény normáinak meghatározására a világirodalmi minták is: Byron *Don Juanja* és Puskin *Anyeginje*. A *Don Juan* magyarra fordításával és megjelentetésével a 19. század első felében megindult a műfaj definiálása és kanonizálása a hazai szépirodalomban. Kezdetben csak a forma átvétele volt a cél, a fogalom szakterminusának és sajátosságainak a meghatározása később, a 20. században történt meg.

A verses regény legfontosabb sajátossága az, hogy a történethez hozzátartozik a megírás története. Ez azt jelenti, hogy a szövegben megjelenik maga az író is, aki folyamatosan reflektál a megírás körülményeire és az olvasó elvárásaira. Ennek eredményeképpen létrejön egy személyes lírai szöveg epikai történetmondásba szöve, továbbá a cselekmény kibontása közben az értelmezői magatartás által létrejön maga az olvasó is. A műfaj formai rendszerének és kereteinek a megteremtését a hazai irodalomban először Petőfi és Arany kísérelte meg. Mindketten egy, a világirodalomban létező poétikai hagyomány átvételeként és továbbgondolásaként közelítették a verses regényhez.¹

A 19. századi kanonikus példák² után a magyar verses regény egy időre eltűnt irodalmunkból. A 20. század írói mellőzték a műfaj használatát, csak egy-egy szerző³ használta a formát, és ekkoriban legfőképp a fogalom definíciója és legitimációja történt meg a hazai irodalomtudományos diskurzusban.⁴

Majd mintegy százötven évvel Arany *Toldija* után jelent meg Térey János *Paulusa*,⁵ amellyel az író arra tett kísérletet, hogy saját kora, a 21. század viszonyaira alkalmazva, a cselekményelemek többségét felelevenítve és a versformát (Anyegin-strófa) is megőrizve újraírja Puskin *Anyeginjét*. Térey *Paulusa* után nem sokkal, a *verses regény* műfaji-formai hagyományát folytatva és felelevenítve, 2003-ban jelent meg Varró Dániel könyve *Túl a Maszat-hegyen: Muhi Andris és a pacák birodalma*⁶ címen, és a szerző művét már *verses meseregény*ként definiálta. Varró Dániel után publikálta strófákba szedett meséjét Keresztesi József, *Csücsök avagy a nagy pudinghajsza hajmeresztő és igaz története tíz fejezetben elmesélve*⁷ címen.

¹ GINTLI 2015, 531.

² Arany János: *Bolond Istók*; Arany László: *A délibábok hőse*; Gyulai Pál: *Romhányi*.

³ Ifj. Szász Károly és Bárd Miklós írnak verses regényt. Somlyó Zoltán verses regénynek nevezi *A titkos írást*. Továbbiak még: Dsida Jenő: *Tükör előtt*; Szabédi László: *Kelen Péter*. IMRE 1990, 78.

⁴ IMRE László monográfiája által. (*A magyar verses regény*. Budapest, Akadémiai, 1990.)

⁵ TÉREY 2001.

⁶ VARRÓ 2003.

⁷ KERESZTESI 2018.

Jelen dolgozatban arra keresem a választ, hogy a 19. századi verses regényhez képest, hogyan alakult át a műfaj, és Varró valamint Keresztési írásait mi teszi gyerekirodalmi szövegekké, továbbá miért tekinthetőek *verses meseregénynek*. A téma kidolgozásában a 19. századi kanonikus példák regisztrálása után, Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* és Keresztési József *Csücsök avagy a nagy pudinghajsza* című *verses meseregények*nek alaposabb elemzésére és a közös metszéspontok meghatározására koncentrálok úgy, hogy a szövegek értelmezésének fókuszába a *humort* és a Propp által definiált *varázsmesék* motívumait állítom. Mindezt pedig teszem azzal a céllal, hogy igazoljam egyrészt azt, hogy a műfaj átalakulásának folyamatában a formai követelményeket megtartva a szövegeknek a humor által létrejött üzenete és tétje nem, vagy csak alig változik, ám a célcsoport jelentősen átalakul és bővül – a gyerekolvasókra.

1. A verses regény kialakulása a hazai irodalomban

A magyar verses regény a 19. század közepén, világirodalmi minták (a *Don Juan* és az *Anyegin*) hatására kezdett népszerűvé válni irodalmunkban. Az új műfaj formai követelményeinek alapja és mintája Byron *Don Juanja*, amely a 19. század elejének átalakulásban lévő világnézetét, költői világvégtét és ízlését is reprezentálta hazánkban. A magyar verses regénynek az a sajátossága, miszerint a költő mer saját művének alkotója és egyben tárgy lenni, ugyanakkor nem a *Don Juan* hatása, hanem a *Childe Harold* ihletésének tekinthető.⁸ A *Childe Harold* népszerűbb volt az európai irodalomban, sokan olvasták eredetiben vagy német átköltésben, és 1820-tól fordításrészletekben is megjelent, így a hazai gondolkodókhoz is eljutott. A műfaj elnevezése a „novel in verse” utal a korszakban már ismert regényformára, megkülönböztető sajátossága azonban a líraiság, amelyet nem is annyira a verses forma, jóval inkább a költő állandó jelenléte biztosít.⁹

Arany János már 1845-ben találkozott a byroni *Don Juannal*, a mű egy részletét le is fordította magyarra, ám ekkoriban érdeklődése még inkább Homérosz, a népköltészet és Petőfi felé fordult. Csak később, a '48-as forradalom és a szabadságharc bukása után, valamint az ezzel járó irodalmi ízlésváltás hatására kezdett érdeklődni a műfaj iránt.¹⁰ 1850-ben publikálta a *Csokonai Lapokban* az első magyar verses regényt, a *Bolond Istókot*.¹¹ Imre László szerint Csokonai *Dorottyája* „már csak stílusparódiaszerű ötleteivel is hatott a *Bolond Istókra*”,¹² de a legközvetlenebb előzménynek *Az apostolt* tekinti: a téma, a „regényszerű alakítás” és a líraiság miatt. Ugyanakkor Petőfi műve általános jellege, hangulata és elbeszélsmódja miatt eltért a későbbi verses regényektől.¹³ Annak ellenére, hogy Arany műve első megjelenésekor még nem kapott túl nagy figyelmet, a műfaj történetében kiemelkedő fontosságú, mert a magyar irodalom első, klasszikus értelemben vett verses regényének tekinthető.¹⁴

A műfaj hazai kibontakozásának másik mintája, Puskin *Anyeginje* 1866-ban jelent meg magyar nyelven Bérczy Károly fordításában.¹⁵ Imre László monográfiájában az *Anyegin* hatását és jelentőségét abban látja, hogy Arany, Gyulai és Arany László verses regényeik-

⁸ IMRE 1990, 16.

⁹ IMRE 1990, 17.

¹⁰ IMRE 1990, 17.

¹¹ *Csokonai Lapok*, 1850. augusztus 21.

¹² IMRE 1990, 56.

¹³ IMRE 1990, 57.

¹⁴ ASZTALOS 2013, 75; IMRE 1990, 66; Z. KOVÁCS 2004, 303; Z. KOVÁCS 2017, 115.

¹⁵ IMRE 1990, 41.

kel az európai regény kortárs megfelelőjét akarták létrehozni és meghaladni azt líraiságában. Ebben segített az *Anyegin* a forma, a motívumok, a tárgy, az alakok, a nyelv és a kompozíció átvételével.¹⁶ Így tehát annak ellenére, hogy Byron *Don Juanját* már a '40-es években ismerték a hazai körökben, és Arany *Bolond Istókja* 1850-ben megjelent, a verses regény iránti érdeklődést az *Anyegin* megjelenése indította el azáltal, hogy akkor vált ismertté hazánkban, amikor a forradalom hatására az irodalmunkban feltett kérdésekre a műfaj adta lehetőségek válaszoltak. Így tehát a műforma csak az '50-es évek második felétől tudta kifejteni a hatását, amelyhez kellett a forradalom utáni szemléletváltás és az elkövetkező évtized világnézeti komplexitása.¹⁷

2. Verses regényből verses meseregény: a humor és a varázsmese motívumainak szempontja

A magyar verses regény értelmezésének egyik aspektusa a humor. „A *humor* olyan, a nemzetközi romantikában és annak értelmezésében meghonosodott fogalom, amely az iróniát a morális reflexió révén »domesztikálja«¹⁸ – írja Z. Kovács Zoltán, aki monográfiájában a humor és a népiesség fogalmainak kapcsolatát teszi meg a népies eposz és a verses regény műfaji kettőségeinek értelmezési alapjának.¹⁹ A magyar verses regényben a humor kétféleképpen jelenhet meg: értelmezhető a nemzeti karakter, a nemzeti önismeret illusztrációjaként, és a költő saját önismeretét, öniróniáját kifejező fogalomként is. A 19. század a magyar irodalomban a nemzeti önismeret és a karakterisztikum²⁰ meghatározásának az időszaka, amely a magyar verses regényben a humor és az irónia összekapcsolódásával alkot egységet.

A *verses regény* hagyományára támaszkodva 2003-ban látott napvilágot Varró Dániel könyve, *Túl a Maszat-hegyen* címmel. A szerző a művét *verses meseregény*ként definiálja. Itt arról van szó, hogy egy, a meseszöveg jellegzetességeivel rendelkező történet a *verses regény* műfajának megfelelő formában jelenik meg. A Varró által írt gyerekirodalom nem történetesként mesél. Ítéloképes olvasót feltételez a szöveg. A *Túl a Maszat-hegyen* intertextuális jellege által a magyar és világirodalom kánoni szövegeivel lép kapcsolatba. Azzal, hogy ezt az utalásrendszert egy meseként definiált történetbe szövi bele, újragondoltatja az ezekhez a szövegekhez való viszonyunkat. Így konstruál egy olyan szöveget, amelyben a gyerekirodalmi előzményeket és a felnőtt irodalom kánonját is megidézi.²¹ Mindezt teszi a sajátosan hazai mesei hagyományt megelevenítő humoros formában.

„Hol van a macskák réme, Frakk?
Hol van Mírr-Murr, Oriza-Triznyák?
Hol Pöske, Vackor, hol Kobak?
És hol vannak még oly sokak...
[...]
S kit úgy kedvelt minden korosztály,
Hol Füles, hol van ma már

¹⁶ IMRE 1990, 54.

¹⁷ ASZTALOS 2013, 75.

¹⁸ Z. KOVÁCS 2017, 76.

¹⁹ Z. KOVÁCS 2017, 77.

²⁰ Lásd Henszlmann Imre dráma- és művészetelmélete. KAPUSI 2018.

²¹ ZABÁN 2005, 128–131.

A pesszimista plüssszámár?
 Hol Pitypang, a hiú oroszlán?
 Hol Ká, Akela, Tabaki,
 De hol a hó, a tavalyi?"²²

Olyan képeket sorakoztat fel mesehősök személyében, amelyek jellemzően egy csoport közös múltján (gyermekkorán) és ismeretén alapulnak. A humor fókuszát erre a kollektív önismeretre épített költői játék adja: a mesehősök képeibe beemel egy klasszikusan hagyományteremtő irodalmi műre való intertextuális utalást.²³

A humornak a költő öniróniáját kifejező formája a saját nevével való játék: gyermekkori emlékeinek megmutatásával közelebb hozza az író és az olvasót egymáshoz, valamint azzal, hogy a csúfolódást generációkra vezeti vissza, megteremti saját identitását is.

„Csúfoltak engem is goromba
 Szavakkal, mindig ugyanúgy:
 »Hé, Varró, varrd meg a gatyámat!«
 Épp így csúfolták már atyámat,
 S előtte már a nagypapát,
 Ez apáról fiúra szállt.
 Afféle családi örökség,
 Mitől megválni nem lehet,
 Varró, e végzetes nevet
 Cipelni kell nekünk örökké.”²⁴

Ezzel mintegy megjelenik Varró Dánielként emlegetett szereplő is, tehát az író a történet egyik mellékszereplője lesz éppúgy, ahogyan az Térey *Paulusában* is olvasható.

Keresztesi József *Csücsök avagy a nagy pudinghajsza hajmeresztő és igaz története tíz fejezetben elmesélve* című verses meseregénye része annak a műfajban létrejött gyerekirodalmi hagyománynak,²⁵ amelyben folyamatosan jelen van a humor azáltal, hogy egy egész világot épít fel a magyar desszertkultúra szókészletéből.

„Jöttek a Sütik, mint az égen
 Torlódó viharfellegek:
 Fehér-rózsaszín öltözékben
 Pompázó Habcsók-hercegek,
 S ki handzsárját övében hordta,
 A marcona Vadalmatorna,
 S kinek haragját retted,
 A Zaboskeksz is megjelent.
 És jött a böhöm Rigó János
 (Én nem nevezném Jancsinak,

²² VARRÓ 2016, 84–85.

²³ Az utolsó sor François Villon, *Ballada a hajdani hölgyekről* című versének ikonikus sora, amely mintegy szállóigeként kanonizálódott a magyar gondolkodásban: „De hol van a tavalyi hó!” Fordította: Szabó Lőrinc.

²⁴ VARRÓ 2016, 31.

²⁵ FEKETE 2016; VERESS 2000.

Mert egykettőre helyrerak),
A páncélja egy piros lábos,
Félelmet keltőn zörgeti –
Barátom, adj utat neki!

És jött az elszánt Meggyes Rétes,
Kemény magokkal köpködő,
És jött Mőszjő Franciakrémés,
A hépróbás pudingölő,
A nagyfejű Kókuszrolád és
A mord Muffin, a csokoládés
(Nos, ő a kedvenc muffinom,
Habár az almás is finom...)
És jaj, ránézni sem merek már,
Eljött a bős Barátfüle,
Izzott belül parázs dühe,
És fortyogott a szilvalekvár,
Hisz várta már a nagy csatát,
Akár a Bátor Baklavák.”²⁶

A *Csücsök* szereplői és hősei olyan édességek, amelyeket a legtöbb magyar olvasó ismer: a felnőttek a gyermekkoruk emlékét és tradícióját látják bennük. Saját gyerekkorának kínos és ironikus emlékképeit idézi fel Keresztesi, amikor Csücsök és Csárli Meggy kalandjait meséli: Csárli folyamatosan beszél, szóval tartja a Kiflivéget, aki egy idő után „[m]ár nem figyelte mit csacsog” a barátja. Ekkor a műfajra jellemző személyes reflexióval szólal fel a költő, és lép ki a történetből:

„Ajaj, de ismerős a helyzet!
Hisz voltam én is kisdíák,
Kijárva, mint megannyi gyermek,
Egy nagy rakásnyi iskolát.
Emlékszem, mennyi sódert löktek
– Akárcsak Csárli most csücsöknek –,
S ébren szunyált a sok kölyök
Nytott szemmel a pad mögött...
Hogy merre járt mint ifjú vándor
(Annyit csavargott, komolyan,
Akár egy örült kamion)
A zöldfülű Petőfi Sándor:
Hol Kecskemét, hol Debrecen –
Pontosan nem tudom ma sem.”²⁷

Petőfi életrajzánaik értelmetlen elsajátítása az iskolában, a magyartanítás és irodalomközvetítés abszurdításának évtizedekre visszamenő ikonikus példája. Keresztesi saját emlékeinek őszinte felidézésével egyesíti azt az olvasóközönséget, amely a hazai oktatási rendszer

²⁶ KERESZTESI 2018, 18–19.

²⁷ KERESZTESI 2018, 32.

hagyományának részeként Petőfi költészetén nőtt fel vagy éppen Petőfiről tanul. Ezzel megvalósítva épp azt a humor fogalma által megteremtett, a verses regényre jellemző értelmezői keretet, amely a 19. századi verses regényekben is megjelenik a népies és nemzeti karakter motívumaként.

A 19. századi magyar verses regény a nemzeti karakter és a népies hagyomány közvetítése által, a felnőtt közönséget célozta meg. Ez a magatartás jellemző a 21. századi szövegekre, különösen Térey Paulusára, amely a téma, a forma és a nyelvezet miatt önreflektív olvasót feltételez. Ugyanakkor Varró Dániel mintegy szakítva ezzel befogadói hagyomány-nyal, művét verses meseregényként jegyzi, s ezzel megváltoztatja, kibővíti célközönségét a gyerekekre. A következőkben annak meghatározására törekszem, hogy vajon mitől és hogyan lesz a verses regényből verses meseregény? Mi teszi ezeket – Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen* és Keresztesi József: *Csücsök, avagy a nagy pudinghajsza* – a szövegeket meseszerűvé, mitől lesznek mesévé? Ennek magyarázatára három szempont kifejtésével szeretnék kísérletet tenni.

Első. A verses meseregény történetvezetésének sajátosságai leírhatók a Propp által rögzített varázsmese fogalmával és annak funkcióival.²⁸ A proppi definíció szerint varázsmeséknek nevezzük azokat a történeteket, melyek károkozással vagy valamilyen hiány előidézésével (rablás, elűzés), illetve valamilyen birtokolni kívánt tárgy utáni sóvárgással kezdődnek, majd a hős elindul otthonról, s találkozik az ajándékozóval, aki varázsszöveget vagy a keresett tárgy megtalálásához szükséges segítőtársat ad neki, ezután a hős megküzd az ellenfelével, visszatértében pedig üldözőbe veszik. A nehéz feladatok próbatétele után végül saját vagy apósa birodalmában trónra lép és megnősül. Röviden így vázolható fel a sokféle szüzsé alapját képező kompozíció, és az ilyen sémát tükröző meséket nevezzük varázsmeséknek.²⁹ Ezekkel a sémákkal írható le a *Túl a Maszat-hegyen*, de még inkább a *Csücsök* története is. Mindkét történet valamilyen hiány előidézésével kezdődik. Varró hőse Muhi Andris elveszíti óvodáskori legjobb barátját, Jankát az iskolakezdés miatt. Hosszú ideig nem tudnak találkozni, majd egy napon levél érkezik Jankától, melyben arra ösztönzi Andrist:

„Ha kedved tartja, látogass is
Meg engem, címem: Pacarét,
Maszat-hegy, Szeplő utca 7.”³⁰

Keresztesi története pedig határozottan a varázsmesékre jellemző szüzsével kezdődik. Sütiország már egy éve gyászban áll, ugyanis a gonosz Vérpuding elrabolta Tortavár királykisasszonyát, a szépséges Csokisminyont. Császármorzsa, az uralkodó meghirdeti, hogy az a bátor vitéz, aki visszahozza lányát, elnyeri Minyon kezét és a fele királyságot.³¹

Janka keresésére indul el Varró hőse a hosszú útra, túl a Maszat-hegyre, ahogyan teszi ezt Csücsök is, a bátor Kiflivég, aki kalandokat és nehézségeket túlélve eljut a Rémsütik földjére, és ott megküzd a gonosz Vérpudinggal. A hosszú út során mindkét történet hőse kap maga mellé segítőt: Muhi Andris társai Csálé és az Egyenes.³² Csücsök segítője a királylány megmentésében pedig Csárli, az „apró, töppedt Aszalt Meggy”, akit az öreg Csá-

²⁸ PROPP 1975.

²⁹ PROPP 2006, 15.

³⁰ VARRÓ 2016, 36.

³¹ KERESZTESI 2018, 11–16.

³² VARRÓ 2016, 62.

szármorzsa rendel társául.³³ Mindkét mese hőse hosszú és kalandos utat jár be célja elérésének érdekében, s az utazás állomásainak leírása az eposzokra és a varázsmesékre jellemző szüzséket tartalmazza. A Maszat-hegy történetének és uralkodóinak,³⁴ valamint a Rémsütik földjének ismertetése az eposzokban megjelenő eredetmítoszokra emlékeztetnek. Irénke néni elrontott és száműzött sütijeinek otthonát, világát a szerző eposzi elemekkel és képekkel írja le:

„A Rémsütik kapcsán evégett
Két törzset ismerünk tehát –
A Szétfolyó s az Odaégett
Két törzs, ámbátor egy család.
Hisz ősanyjuk Irénke néni,
Ki hogyha már megunta nézni
Az érintetlen készletet,
Kidobta, s újat készített.
A Sértett Sütemények népe
Hát dülva-fülva útra kelt,
Elvándorolt, új honra lelt:
A nagy Fondán-folyam vidéke
Kellőképpen lehangoló –
Úgy döntöttek, nekik való.”³⁵

Varró és Keresztesi verses meseregénye egyaránt a varázsmesékre és az eposzokra jellemző végső ütközettel, a gonosszal való megküzdéssel zárul. A *Maszat-hegy* 11. fejezete a homéroszi eposzokra emlékeztet, ahogyan bemutatja a Paca cár seregét és a csatát.³⁶ Ugyanígy Keresztesinél: egy hadseregnyi jól ismert süti vonul fel az olvasó előtt – a marcona Vadalmatortától kezdve, Möszejó Franciakrémesen át, egészen a böhm Rigó Jánosig – az enumeráció eposzi kellékével, és a történet végén Csücsök megküzd a Vérpudinggal, így szabaddá ki Csokisminyont.³⁷ És végül Janka múltjának megismerése és származásának felderítése behozza a történetbe az eltűnt, elrabolt királylány szüzséjét: „»Királylány vagyok? Nem csak álom?»³⁸ Mindkét mese a próbatételek után boldog befejezéssel zárul – ezáltal lesz a két verses regény valójában verses meseregény.

Második. Abból a proppi alapvetésből indulok ki, amely szerint: „[m]inden megfigyelés célja az, hogy megállapítsuk, milyen társadalmi felépítmény keretei között alakultak ki az egyes motívumok, illetve a mesehagyomány egésze.”³⁹ A mese reprezentálja, megőrzi kora közösségi viszonyainak és intézményeinek a formáit, és ha ezeket a motívumokat megvizsgáljuk, megismerhetjük azokat a társadalmi normákat és közösségeket, amelyekben a mese íródott.⁴⁰ Ezáltal az egyes elbeszélések egy-egy nemzet kultuszának részét képezhetik. Varró szövegében több helyen is találkozhatunk olyan utalásokkal, amelyek a mű létrejöt-

³³ KERESZTESI 2018, 26.

³⁴ VARRÓ 2016, 59–62.

³⁵ KERESZTESI 2018, 58.

³⁶ VARRÓ 2016, 189–200.

³⁷ KERESZTESI 2018, 18–19, 80–86.

³⁸ VARRÓ 2016, 114–117.

³⁹ PROPP 2006, 18.

⁴⁰ PROPP 2006, 19.

tének társadalmi és kulturális hátterét reprezentálja. Ilyen például, a Star Wars és a Harry Potter⁴¹ említése. Mindkettő Varró korát meghatározó irodalmi mű és kultuszfilm egyben.

„»Vigyázz, Han Solo! Egy követ
Fúj Darth Vaderrel a barátod!«
Meg más efféle dolgokat,
Rágcsálni sós popcornokat,
Szürcsölni óriás kóla lájtot –»⁴²

Folytatva a sort velős társadalomkritikát fogalmaz meg a költő, és korának attitűdjére is rámutat a Bűdös Pizsamázó személyének ismertetésében („Pasziánszozik egyet a kompjuteren – S csak még bűdösebb, mire eljön a másnap”).⁴³ Ugyanakkor ezen a ponton felmerül az a kérdés, hogy Varró műve melyik korosztályt célozza: pontosabban a szöveg olvasása nemcsak gyerekolvasót, de felnőtt befogadót is igényel. A szöveg humorának forrására jelentős részben olyan műfaji szabályok és nyelvi normák jellemzőek, amelyek miatt felmerül bennünk a kérdés: a gyermek vajon mikortól képes az effajta humorra ráérezni?⁴⁴

„Mielőtt itt lopva, ócskán
Bemószerolna bárki más,
Bevallom, nyájas olvasókám,
E vers valóban fordítás.
Belagholy Days volt a címe,
És én lefordítottam, íme,
Nektek, ti gyarló gyermekek,
Kik nem beszéltek nyelveket.”⁴⁵

Keresztesi műve hasonlóan Varróhoz a felnőtt befogadót, saját generációja olvasóközönségét is megszólítja, és leképezi azt a kort valamint annak gondolkodásmódját, amelyben született. Azokat a problémaköröket emeli be művébe, amelyek kora társadalmi identitásának meghatározói. A földrajztanár Vasvilla Lilla néni (már a neve is utal rá), az oktatási rendszerünket az iskolai pedagógiát illusztrálja:

„Ha meg Vasvilla Lilla néni
Netán felelni hívna ki,
Hiába mondd el neki,
Pimaszkodásnak fogja nézni,
S felháborodva rád legyint:
»Leülhetsz. Ez karó megint.«”⁴⁶

Amikor az öreg Vatta kételkedik Csücsök sikerében, mert ő csak egy kiflivég („Hohó, neked, te kifliharcos, A Vérpuding túl nagy falat!”⁴⁷), az tulajdonképpen értelmezhető a

⁴¹ VARRÓ 2016, 83.

⁴² VARRÓ 2016, 52.

⁴³ VARRÓ 2016, 123–124.

⁴⁴ ZABÁN 2005, 128–131.

⁴⁵ VARRÓ 2016, 57.

⁴⁶ KERESZTESI 2018, 7.

sztereotipikus és az előítéletes gondolkodásmód attitűdjével. Ehhez kapcsolódóan pedig az elrontott, csúnya, selejtes sütik száműzetése a Rémsüti Földjére a kirekesztettség érzését reprezentálja.⁴⁸

Harmadik. A mese a megértés útjának reflektív leírása. A varázsmeséknek közös tipológiai jegye az utazás témája. A mese a hős kalandjait meséli el: a kitűzött feladat megoldása, a távolságok legyőzése, az ellenséggel és önmagával való küzdelem, vagyis a történet fő tengelyét az utazás metaforája képezi.⁴⁹ Mindkét verses meseregény utazásról szól. Hősei hosszú utat tesznek meg céljaik elérése érdekében, és ezen az úton a jellemük is fejlődik, változik. Varró könyvében azonban a valódi hős, aki személyiségében is hosszú utat tesz meg, Janka. Múltjának és eredetének felfedése (neve valójában Foltnélküli Johanna),⁵⁰ önmagának elfogadása [„S nagylábujját (tán így a jobb), Lassan vízbe dugta, csobb...”],⁵¹ és végül (ön)meghatározása („A hercegkisasszonykodástól [e]lment a kedvem”)⁵² a verses meseregény tulajdonképpeni témája. A mesék eredetileg olyan történetek, amelyekből meg lehet tanulni azokat a szabályokat és lehetőségeket, amelyek segítségével az ember képes megküzdeni természetfeletti lényekkel, tárgyakkal, az étellel és önmagával. Minden mesehős keményen megdolgozik a sikerért, az ehhez vezető úton pedig próbákat kell teljesíteniük, amelyekben megsebesülhetnek vagy elbukhatnak. A lényeg az, hogy haladniuk kell előre, és le kell győzniük önmagukat.⁵³ Az út, az utazás motívuma a legtöbb mesében változatos formában jelenik meg: a cselekvés mindig a térbeli távolság leküzdésére irányul, a történet építkezésének ritmusa igazodik a mesehős lépéseivel, ahogy halad előre a kitűzött cél felé, s ez a kettő együtt teremti meg a történet szerkezeti és tartalmi harmóniáját.⁵⁴ Keresztesi meseregényében minden egyes sütitívész kudarcot vall. A történet hőse, aki végül kalandokat és nehézségeket túlélve eljut a Rémsüti földjére, és megküzd a Vérpudinggal, Csücsök, aki egy Négykézlábú Bébigyermek által megrágott kiflivég, „csupán egy árva potyadék” és az ő segítő barátja Csárli, az „apró, töppedt Aszalt Meggy”.⁵⁵ Már önmagában ez a tény – hogy egy hőstörténetben a bátor vitéz egy kiflicsücsök és egy meggyszem alakítja – lerombolja bennünk a klasszikus mesék héroszairól alkotott képet, és átkeretezi a hős megjelenésének attribútumait. A mesében előforduló események kiszámíthatatlansága, a váratlan, elkerülhetetlen helyzetek, a keresztúton való döntéshelyzet az életút során elkövetkező események metaforája:

„ – De válassz,
Mert rajtad áll a folytatás!
Ez itt országunk határa:
Ha visszafordulsz, Tortavárba
Az Észak Útján visszatérsz –
Fontold meg ezt, te kis vitéz!”⁵⁶

⁴⁷ KERESZTESI 2018, 36.

⁴⁸ KERESZTESI 2018, 61–63.

⁴⁹ BICZÓ 2006, 16.

⁵⁰ VARRÓ 2016, 177–178.

⁵¹ VARRÓ 2016, 189.

⁵² VARRÓ 2016, 204.

⁵³ BOLDIZSÁR 2004, 14–15.

⁵⁴ BICZÓ 2006, 18.

⁵⁵ KERESZTESI 2018, 24, 26.

⁵⁶ KERESZTESI 2018, 35.

A mesék hőse mindig egy típust képvisel, az ő egyéni sorsa áll a középpontban. A hős útjának elmesélésével a világot és a hős személyiségfejlődésének útját teremtjük meg. A mese különböző elemei: a hős harca, a szereplők, segítők funkciói, a cselekmény fabuláris mozzanatai, a mese szüzséje mind leképezi a világrend működését. A hős győzelme, a rend győzelme is egyben. Mindkét verses meseregény vége szerencsés véget ér. Janka és Muhi Andris újra egymásra találnak, és elválaszthatatlan barátokként folytatják az életüket.⁵⁷ Keresztesi verses meseregénye is a varázsmesékre jellemző szüzsével zárul, Csücsök és Minyon házasságával.⁵⁸ A mese attól mese, hogy a végkifejlet mindig szerencsés, az eukatasztrófa mindig bekövetkezik, a jók győznek, a gonoszok elnyerik méltó büntetésüket. Egy olyan erkölcsi világrend valósul meg, amely csak ott vagy elméleti szinten lehetséges.⁵⁹

3. Összegzés

A *Don Juantól* és az *Anyegintől* a *Csücsökig* vezetett az út. A műfaj történetében a forma megmaradt, ahogyan az a sajátosság is, miszerint a szövegek magukban foglalják keletkezésük körülményeit, az írók reflektálnak saját művükre és kapcsolatot tartanak az olvasóval. Ugyanakkor a felnőtt irodalomból gyerekirodalommá alakult úgy, hogy a verses meseregény nemcsak gyerekirodalmi szöveggént képes működni, de olvasásuk közben a felnőtt olvasó is azonosulhat a karakterekkel.

Tanulmányomban először két szempontból ismertettem a *humor* megjelenését – a humor mint nemzeti karakter és a humor mint a költő önismerete, öniróniája – Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* és Keresztesi József *Csücsökjében* is. Úgy gondolom, hogy a műfaj átalakulásának folyamatában – a formai követelményeket megtartva – a szövegekben megjelenő humor értelmezési keretei és a humor által létrehozott, valamint közvetített tartalom nem, vagy csak alig változott, ugyanakkor a célcsoport jelentősen átalakult és bővült. Így a humor témáját tekintve igazodik a gyermekolvasók világgépéhez, ugyanakkor olyan eszközöket és forrásokat alkalmaz, amely által a felnőttek humorigényét is kielégíti.

Másodszor a Propp által leírt *varázsmesékre* jellemző szüzsék ismertetésével, a varázsmesékben és a verses meseregényekben egyaránt megjelenő, korabeli társadalmi normák motívumainak és az utazás metaforájának bemutatásával párhuzamosan megvizsgáltam mindezeknek a jelenlétét is Varró és Keresztesi művében – azzal a céllal, hogy meghatározam a két mű közötti keresztmetszetet: mitől tekinthetőek verses *meseregényeknek*. Mindkét történet leírható a proppi varázsmesékre jellemző funkciókkal, értelmezhetőek a mesékben megjelenő utazás metaforájával, és leképezik azokat a társadalmi normákat és attitűdöket, amelyek keletkezésük korát jellemzik. A verses meseregény legfőbb sajátossága meglátásom szerint az, hogy a műfajban létrejött szövegek nemcsak gyerekirodalomként képesek működni, de olvasásuk közben a felnőtt olvasó is azonosulhat a karakterekkel és a történettel.

⁵⁷ VARRÓ 2016, 204.

⁵⁸ KERESZTESI 2018, 92.

⁵⁹ LOVÁSZ 2006, 45.

Bibliográfia

ASZTALOS 2013

ASZTALOS Emese: „Verses regény” – egy fogalom története a 19. században. *Irodalomismeret* 2. 2013, 73–80.

BICZÓ 2006

BICZÓ Gábor: A mese hermeneutikája. In: *Közelítések a meséhez*. Szerk. BÁLINT Péter. Debrecen, Didakt Kft., 2006, 11–34.

BOLDIZSÁR 2004

BOLDIZSÁR Ildikó: *Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*. Budapest, Akadémiai, 2004.

FEKETE 2016

FEKETE Vince: *Ahonnán a nagy-nagy kékség – Cincogósi Elemér viszontagságai*. Budapest, Bookart Kiadó, 2016.

GINTLI 2015

Magyar irodalom. Szerk. GINTLI Tibor, Budapest, Akadémiai, 2015.

IMRE 1990

IMRE László: *A magyar verses regény*. Budapest, Akadémiai, 1990.

KAPUSI 2018

KAPUSI Angéla: „Ő hangoztatta először az újabb magyar kritika jelszavait”: *Henszlmann Imre drámaelméleti és -kritikusi tevékenysége*. Doktori értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2018.

KERESZTESI 2018

KERESZTESI József: *Csücsök, avagy a nagy pudinghajsza hajmeresztő igaz története íz fejezetben elmesélve*. Budapest, Móra, 2018.

LOVÁSZ 2006

LOVÁSZ Andrea: A mesélő ember. In: *Közelítések a meséhez*. Szerk. BÁLINT Péter. Debrecen, Didakt Kft., 2006, 43–62.

PROPP 1975

Vlagyimir PROPP: *A mese morfológiája*. Ford. SOPRONI András. Budapest, Gondolat, 1975.

PROPP 2006

Vlagyimir PROPP: *A varázsmese történeti gyökerei*. Ford. ISTVÁNOVICS Márton. Szerk. és utószó HERMANN Zoltán. Budapest, L' Harmattan, 2006.

TÉREY 2001

TÉREY János: *Paulus*. Budapest, Palatinus Kiadó, 2001.

ZABÁN 2005

ZABÁN Márta: „A régi hősök hova tűntek?” *Korunk* 16/3. 2005, 128–131.

Z. KOVÁCS 2004

Z. KOVÁCS Zoltán: A „belső kritika” horizontja: A magyar verses regény fejlődés-történeti megközelítésének lehetőségei. In: *Nympholeptusok: Test, kánon, nyelv és költőiség problémái a 19. században*. Szerk. SZÜCS Zoltán Gábor–VADERNA Gábor. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2004, 303–314.

Z. KOVÁCS 2017

Z. KOVÁCS Zoltán: „Mert veszni fog, bizony, ki nyer”: *Etikai narratívák a magyar romantikában (és a romantika után)*. Budapest, Ráció Kiadó, 2017.

VARRÓ 2003

VARRÓ Dániel: *Túl a Maszat-hegyen: Muhi Andris és a pacák birodalma*. Budapest, Magvető, 2003.

VARRÓ 2016

VARRÓ Dániel: *Túl a Maszat-hegyen: Muhi Andris és a pacák birodalma*. Budapest, Kolibri, 2016.

VERESS 2000

VERESS Zoltán: *Irgum-Burgum Benedek – Tóbiás és Kelemen*. Budapest, Mozaik Kiadó, 2000.